

Україна в контексті глобальних міграційних процесів

Пробоїв О.А.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки, маркетингу і менеджменту
Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту
Тернопільського національного економічного університету

Білецька І.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки, маркетингу і менеджменту
Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту
Тернопільського національного економічного університету

Розглянуто сучасні тенденції зростання міграційних потоків у світі. Проаналізовано динаміку міграційних процесів у країнах ЄС та визначено місце і роль у цих процесах України. Розкрито наявні загрози міжнародної трудової міграції українців та негативні наслідки для її економіки. Запропоновано напрями державної міграційної політики, які повинні формувати цілісну стратегію управління міграційним потоком для скорочення відпливу економічно активного населення з України.

Ключові слова: глобальні міграційні процеси, міжнародна міграція, міграційна криза, нелегальні міграційні потоки, трудова міграція українців, державна міграційна політика.

Пробоев О.А., Билецкая И.М. УКРАИНА В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛЬНЫХ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Рассмотрены современные тенденции роста миграционных потоков в мире. Проанализирована динамика миграционных процессов в странах ЕС и определено место и роль в этих процессах Украины. Раскрыты существующие угрозы международной трудовой миграции украинцев и негативные последствия для ее экономики. Предложены направления государственной миграционной политики, которые должны формировать целостную стратегию управления миграционным потоком для сокращения оттока экономически активного населения из Украины.

Ключевые слова: глобальные миграционные процессы, международная миграция, миграционный кризис, нелегальные миграционные потоки, трудовая миграция украинцев, государственная миграционная политика.

Proboyiv O.A., Biletska I.M. UKRAINE IN THE CONTEXT OF GLOBAL MIGRATION PROCESSES

The research focuses on the recent trends of growing global migration flows. It analyzes the dynamics of migration processes in the countries of European Community and defines the position and the role of Ukraine within those processes. The research discloses the existing threats of international labor migration for Ukrainians and highlights the negative implications for Ukrainian economy. It offers the directions for the state migration policy targeted at the development of integral policy for managing migration flows to restrict the drain of gainfully employed population from Ukraine.

Keywords: global migration processes, international migration, migration crisis, irregular migration flows, labor migration of Ukrainians, state migration policy.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Значні геополітичні трансформації в сучасному світовому господарстві на тлі заострення глобальних проблем і виникнення та поглиблення збройних конфліктів, справляють вплив на всі аспекти життя суспільства і зумовлюють посилення глобальних міграційних процесів.

Нелегальна імміграція протягом кількох останніх десятиліть стала невід'ємною рисою розвитку високорозвинених держав, незважаючи на прийняття законів, які забороняють незаконне перебування на території

їхньої країни та зайнятість іноземців без відповідних дозволів, адже впродовж багатьох років США і Західна Європа були зацікавлені в нелегальній трудовій імміграції, яка давала змогу заповнювати незайняті ніші на їхньому ринку праці й сприяла економічному росту країн-реципієнтів. Саме тому уряди цих країн пасивно перешкождали проникненню нелегальної робочої сили на їх територію. Однак ситуація в ЄС кардинально змінилася з масовим напливом осіб, що шукають притулку, із країн третього світу впродовж 2015–2016 рр., що поставило під загрозу

економічну стабільність і національну безпеку європейських держав.

Європейський вибір України й підписання Угоди про асоціацію, а також ужиті політичні кроки на шляху до безвізового режиму між Україною та ЄС на тлі військового конфлікту на Донбасі, в умовах глибокої системної економічної кризи й зниження рівня добробуту населення зумовили масштабні вимушені переміщення громадян для пошуку кращих умов життя й достойного заробітку, що сприяло інтенсифікації міграційних процесів. Посилення міграційних настроїв українців у контексті глобальних міграційних процесів є особливо актуальним питанням і потребує більш детального вивчення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема трудової еміграції в Україні стала предметом наукового аналізу таких вітчизняних дослідників: Е. Лібанової, О. Малиновської, О. Слободян, А. Кущенко, К. Вірць, А. Коваленко, Г. Сотник, А. Гессен та ін. Серед зарубіжних науковців у сфері міжнародної міграції робочої сили й захисту прав мігрантів відомі праці: А. Гьозде Ільдїс, П. Шефера, С. Небехай, В. Арроча, С. Бендера.

Незважаючи на те що важливі аспекти міжнародної міграції робочої сили відображені у працях зазначених учених, окремі проблеми, зокрема міграція в Україні на тлі глибокої системної кризи в контексті глобальних міграційних процесів, ще достатньою мірою не вивчені й не отримали практичного вирішення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є вивчення динаміки глобальних міграційних процесів та аналіз міграційних потоків в Україні для вироблення ефективної міграційної політики, спрямованої на регулювання рівня еміграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поглиблення інтеграційних процесів на тлі загострення політичних, економічних, соціальних, культурних і релігійних проблем

у сучасному світі зумовлює зростання кількості міжнародних мігрантів до позначки 250 млн. [1, с. 1; 2, с. 1], при цьому центрами тяжіння трудових мігрантів виступають країни з високим рівнем економічного розвитку, що стають джерелами валютних переказів (рис. 1). Так, у 2014 р. США відправили грошових переказів на суму 56 млрд. дол., Саудівська Аравія – 37 млрд. дол., Російська Федерація – 33 млрд. дол. Найбільшими одержувачами валютних переказів у 2015 р. стала Індія (72 млрд. дол.), Китай (64 млрд. дол.) та Філіппіни (30 млрд. дол.). У десятку провідних країн тяжіння міжнародних міграційних потоків увійшли: США, Саудівська Аравія, Німеччина, Російська Федерація, Об'єднані Арабські Емірати, Великобританія, Франція, Канада, Іспанія й Австралія. Топ-10 країн – донорів міжнародної трудової міграції очолили такі держави: Індія, Мексика, Російська Федерація, Китай, Бангладеш, Пакистан, Філіппіни, Афганістан, Україна [1, с. 1].

Структурні зміни на геополітичній карті світу, що призвели до утворення наддержавного інтеграційного угруповання – Європейського Союзу та вільної для внутрішньої міграції Шенгенської зони, створили ситуацію, за якої країни Східної та Південної Європи, обираючи курс на євроінтеграцію, неминуче перетворилися на країн – донорів робочої сили.

Ситуація з міжнародною міграцією в країнах ЄС упродовж останніх років ускладнилася через воєнні конфлікти та відсутність будь-яких перспектив політичної й економічної стабілізації у світі, тому громадяни окремих країн Південно-Східної Азії та Північної Африки впродовж 2014–2016 рр. спричинили лавинне наростання міграційних потоків, зумовивши справжню міграційну кризу з політичними, економічними, соціально-етнічними та іншими негараздами, поставивши під загрозу цілісність і безпеку Європейського Союзу [4, с. 1] (рис. 2).

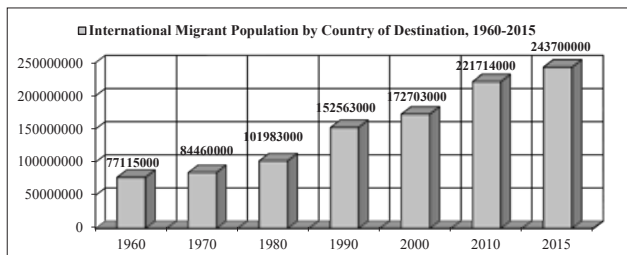

Рис. 1. Динаміка міжнародної міграції у світі протягом 1960–2015рр., млн. осіб

Джерело: побудовано на основі даних [3, с. 1]

Рис. 2. Обсяги міграційних потоків у країни – реципієнти ЄС

Джерело: побудовано на основі даних [5, с. 1]

Проведений аналіз указує, що масштаби переміщення нелегальних мігрантів у країні ЄС величезні, а оскільки конфлікти в проблемних країнах третього світу підтримуються й надалі, то кількість мігрантів невпинно зростає [6, с. 1; 7, с. 1]. Уперше за історію ЄС у країні Західного регіону прибувають мігранти без відповідної освіти і професій, на які є попит, та з менталітетом, що значно відрізняється від європейського. Суттєві відмінності в релігії та культурі, життєвих цінностях та пріоритетах спричиняють безліч перешкод на шляху соціальної адаптації осіб, що шукають притулку, до нових умов життя.

Оскільки Україна посідає помітне місце в глобальних міграційних процесах передусім як країна – донор численних трудових мігрантів і отримує з-за кордону значні валютні трансферти, виникає необхідність дослідити динаміку міграції та визначити міграційний профіль країни для розроблення ефективної міграційної політики.

Об'єктивно оцінити реальні обсяги еміграції українців, опираючись на офіційні дані міжнародних звітів та аналітичних оглядів, практично неможливо через відсутність однозначної інформації. Дані офіційної статистики навіть приблизно не віддзеркалюють дійсних масштабів міграції громадян України, оскільки більшість наших співвітчизників використовує нелегальні шляхи виїзду та працевлаштування за кордоном. Інформація Державної прикордонної служби також не є вичерпною, оскільки вона може тільки відображати кількість офіційно зареєстрованих українців, які на підставі виданих їм дозволів на тимчасове чи постійне місце проживання або ж офіційне працевлаштування перетинають державний кордон України. Немає офіційних

статистичних даних про кількість проживаючих громадян України в різних державах світу. За різними експертними оцінками [8, с. 686], кількість міграційних поїздок українських громадян за кордон коливається у межах від 4 до 7 млн. осіб, або від 8,6% до 15,1% чисельності всього населення України, та від 19,5% до 34,1% економічно активного населення працездатного віку (табл. 1).

Як бачимо з табл. 1, значна частина трудових мігрантів знаходиться за кордоном нелегально, при цьому найпоширенішими видами економічної діяльності серед трудових мігрантів є: будівництво – 54%; домашній догляд – 17%; сільське господарство – 9%; оптова та роздрібна торгівля – 9%; промисловість – 6%; інші види робіт – 5% [8, с. 687].

Однак протягом 2015–2017 рр. змінився профіль сучасної трудової міграції українців: якщо попередні хвилі міграції в Україні виникали через бажання покращити соціально-побутові й житлові умови, забезпечити дітей відповідною освітою та підвищити власний рівень життя й рівень життя рідних, то нинішня міграція має на меті виїзд заробітчан за кордон на постійне місце проживання з подальшим возз'єднанням сім'ї.

Так, проведені в Україні дослідження представництвом Міжнародної організації з міграції (МОМ) [9, с. 11] указують на значне зростання транскордонної мобільності населення після лібералізації режиму перетину кордонів до країн ЄС: якщо в 2010 р. українці отримали 1,28 млн. шенгенських віз, то в 2013 р. – уже 1,56 млн. (з яких 38,6% віз були багаторазовими), у 2014 р. багаторазових віз було оформлено 52,4%, у 2015 р. – 56,8%. Завдяки зростанню відсотка виданих українцям багаторазових шенгенських віз зменшується їх

Таблиця 1

Чисельність українських трудових мігрантів за країнами перебування в 2016 р.

Країна	Чисельність українських трудових мігрантів, тис. осіб	
	Офіційна статистика	Фактична кількість
Російська Федерація	169	2000
Італія	195	6500
Польща	20	450
Іспанія	52	250
Португалія	44	75
Чехія	51	150
Греція	20	75
Нідерланди	н/д	40
Великобританія	н/д	70
США	н/д	500

Джерело: побудовано на основі даних [8, с. 687]

кількість у динаміці: 1,35 млн. виданих віз упродовж 2014 р. і 1,19 млн. віз у 2015 р.

Ще одна причина скорочення чисельності виданих шенгенських віз полягає у збільшенні кількості відмов через великий наплив бажаючих залишити Україну громадян на тривалий термін або на постійне місце проживання, що на фоні наявної в Європі міграційної кризи спонукає західні країни ретельніше розглядати подану інформацію про мігрантів і обмежити кількість виданих дозволів на перебування на їх території. Так, у 2010 р. частка відмов нашим громадянам у видачі віз та дозволів на проживання становила 3,83%, у 2013 р. вона скоротилася до 1,85%, але через виникнення військового конфлікту на Донбасі кількість відказів почала знову зростати: з 1,97% у 2014 р. до 3,4% у 2015 р. [9, с. 11].

З ускладненням політичної й економічної ситуації в Україні впродовж трьох останніх років постійно зростає кількість українців, які мають намір виїхати на тривалий термін або постійне місце проживання в країни ЄС, що підтверджується динамікою кількості поданих ними заяв на отримання дозволів на проживання за кордоном (рис. 3).

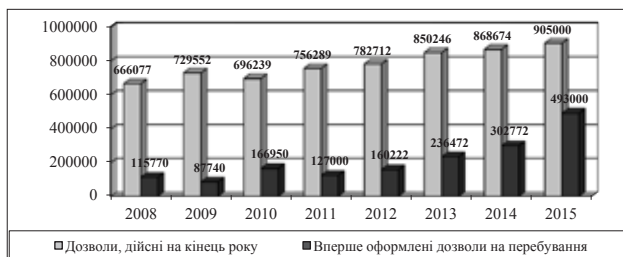

Рис. 3. Кількість уперше оформлених і чинних на кінець року дозволів на перебування українців у країнах ЄС

Джерело: побудовано на основі даних [9, с. 12]

Так, на підставі офіційних даних представництва Міжнародної організації з міграції [9, с. 11], у 2015 р. українцям видано

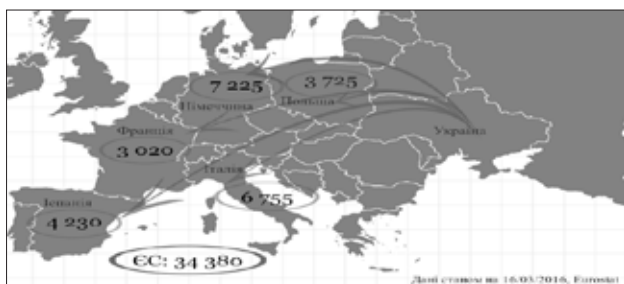

Рис. 4. Топ-5 країн ЄС, де українці попросили притулок у 2014–2015 рр.

Джерело: побудовано на основі даних [10, с. 1]

493 тис. уперше оформлених дозволів на проживання в країнах ЄС, що у півтора рази перевищує показник 2014 р. При цьому 87% дозволів видано в Польщі, а основною метою прибуття українців до Євросоюзу була трудова діяльність. За даними цього ж представництва, на території країн ЄС у 2015 р. тільки за офіційною статистикою постійно проживало 905,2 тис. наших співвітчизників, які становлять понад 6% іноземців із третіх країн (рис. 4).

За неофіційними даними, опираючись на приблизні підрахунки Державної прикордонної служби, на легальній і нелегальній основі в країнах ЄС, США, Канаді, Австралії та ін. державах проживає понад 7 млн. громадян України. Найбільше українців зосереджено в Італії (238 тис.), Польщі (336 тис.), Німеччині (112 тис.), Чеській Республіці (113 тис.) та Іспанії (84 тис.).

Про драматичний обсяг міграції робочої сили з України та зростаючий темп «відтоку мізків» свідчать не лише статистичні дані й дослідження міжнародних організацій, але й підтверджена інформація 33 закордонних університетів країн Європи, Північної Америки та Австралії аналітичного центру CEDOS, яка вказує на значне зростання кількості українських студентів у закордонних навчальних закладах: лише 60 тис. наших студентів 2015 р. поїхали вчитися в польські виші, 25 тис. – у німецькі [11, с. 1]. Якщо додати офіційну статистику інших країн Європи, Північної Америки та Австралії щодо кількості українських студентів денної форми на бакалаврських й магістерських програмах повного циклу навчання у динаміці без урахування учасників різноманітних стипендіальних програм та грантів на скорочене навчання і

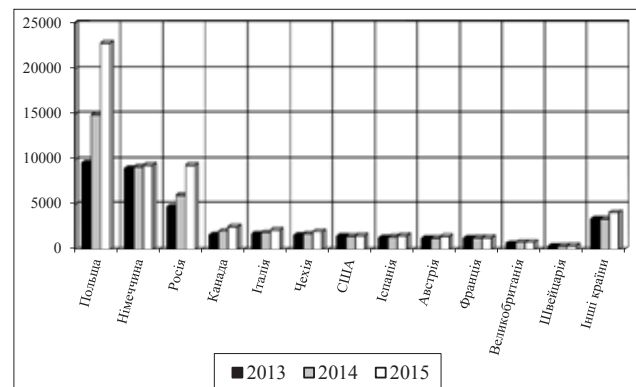

Рис. 5. Динаміка зростання кількості українських студентів у закордонних університетах протягом 2013–2015 рр., осіб

Джерело: побудовано на основі даних [12, с. 1]

Обсяги валютних переказів мігрантів із-за кордону в Україну, млн. дол.

Показники	Роки				
	2011	2012	2013	2014	2015
Через коррахунки банків	3275	2832	2959	3252	3278
Через міжнародні платіжні системи	2097	1825	2126	2804	3213
Неформальними каналами	805	713	777	963	1035
Обсяги валютних переказів у% до ВВП	3,4	4,6	4,2	4,3	4,3

Джерело: побудовано на основі даних [8, с. 687]

стажування, то можна відстежити негативні тенденції відтоку обдарованої молоді, що формує майбутній потенціал нашої держави (рис. 5).

Якщо порівнювати динаміку приросту кількості українських студентів у закордонних вишах, то за два останні роки приріст становив майже 29%, або 13 266 осіб. При цьому дві третини приросту становили українці, які навчаються в польських університетах, адже вони показали ріст чисельності в абсолютному і відносному значеннях із 14 951 до 22 833 осіб.

Негативна динаміка відтоку наукових кадрів з України також свідчить не на користь нашої економіки. Загалом, із 1991 року Україну покинуло, за різними підрахунками, більше 100 тис. учених. На фоні загальної тенденції зростання кількості вчених у світі на 20%, за даними ЮНЕСКО, в Україні лише в 2015 р. залишило Національну академію наук 2 730 осіб (із них 95 докторів наук і 511 кандидатів), а кількість учених за роки незалежності зменшилася втричі, що характеризує найбільші втрати серед усіх галузей і сфер діяльності [11, с. 1].

Інноваційно-інвестиційна модель розвитку економіки України для подолання кризових явищ й відбудови її народного господарства з метою втілення зовнішньополітичного курсу, спрямованого на євроінтеграцію, є неможливою через відсутність найважливішого її складника – інтелектуального потенціалу й наукових досліджень.

З інтенсивним відтоком з України науковців та активної, обдарованої молоді, яка здобуває освіту за кордоном, маючи на меті залишитися в країні перебування назавжди, а також на фоні зростання загальної чисельності економічно активного мігруючого населення протягом двох останніх років зменшуються закордонні перекази в Україну.

Як зазначалося вище, попередні хвилі української міграції мали на меті підвищення добробуту, вирішення житлово-побутових

питань і здобуття освіти в Україні, тому міграція носила тимчасовий характер й супроводжувалася зростанням закордонних валютних переказів в Україну, які становили до 5% ВВП і за обсягами перевищували кількість закордонних інвестицій в Україну (табл. 2) [8, с. 687].

У 2016 р. міграційний профіль України кардинально змінився у гіршу сторону: економічно активне населення масово мігрує, у структурі міграційного потоку переважають молоді, перспективні, розумні люди, що здобувають за кордоном освіту чи працевлаштовуються для отримання дозволів на постійне місце проживання. При цьому більшість заощаджень мігрантів за кордоном у 2016–2017 рр. залишається в країні перебування, що свідчить про намір не повертатися на батьківщину. При цьому потік валютних переказів в Україну починає різко скорочуватися, а це негативно впливає на економічне зростання держави й обсяги інвестицій в її економіку.

Так, у 2015 р. грошові перекази до України знаходилися практично на рівні обсягу прямих іноземних інвестицій в економіку і становили 5,2 млрд. дол. США, що у вісім разів перевищує розмір зовнішньої фінансової допомоги для розвитку України [8, с. 688]. Відтік активної молоді, робочої сили, втрата наукового потенціалу й зменшення валютних переказів в Україну завдають її економіці неocenенної шкоди, оскільки негативні непрямі мультипликативні ефекти визначатимуть макроекономічні показники розвитку держави ще впродовж багатьох десятиків років, а нині вони суттєво сповільнюють процеси виходу України із глибокої системної економічної кризи.

Висновки з цього дослідження. Враховуючи результати проведеного дослідження, можна стверджувати, що перед більшістю високорозвинених промислових країн світу постало надзвичайно важливе питання. З одного боку, під загрозою опинилися економіки найпотужніших країн світу, з іншого – під загрозою людські життя. Для вирішення даної

проблеми країнам – членам ЄС потрібно дійти до спільного висновку, розробити єдину стратегію виходу з міграційної кризи і виробити адекватну міграційну політику, яка б охоплювала комплекс політичних, соціально-економічних, правових заходів [13, с. 1]. Серед оперативних заходів, які вимагають негайного втілення, можна виділити: надання фінансової допомоги населенню Сирії і прикордонним країнам, що можуть прийняти найбільшу кількість біженців (Лівану, Йорданії, Іраку, Туреччині, Єгипту); надання фінансової і технічної

підтримки країнам – членам ЄС, що найсильніше підпадають під тиск нелегальних міграційних потоків (Угорщині, Німеччині, Італії); надання фінансової і технічної підтримки країнам ЄС, що приймають участь у програмі рівномірного розселення осіб, що шукають притулку, щоб зменшити тиск на найбільш «постраждали» від нелегальної міграції європейські країни.

Україна відіграє важливу роль у глобальних міграційних процесах, виступаючи експортером робочої сили в Європі, що, з

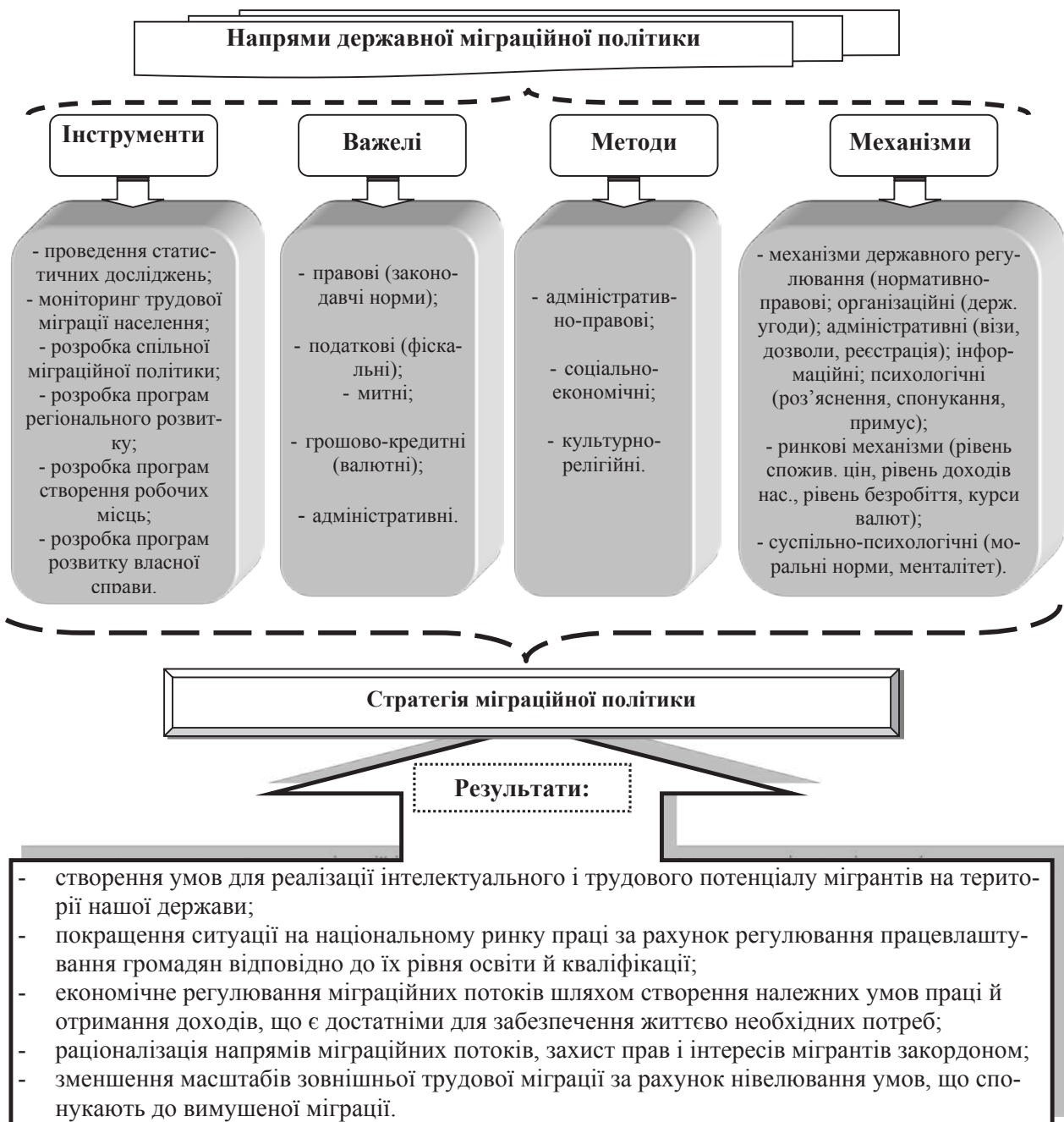

Рис. 6. Напрями регулювання міграційної політики в Україні

Джерело: розробка авторів

одного боку, дає змогу зменшити напругу в суспільстві за рахунок частково вирішення питання безробіття й соціального забезпечення самими трудовими мігрантами, а з іншого – призводить до скорочення економічно активного населення в країні й відтоку висококваліфікованих кадрів та науковців, які залишаються на постійне місце проживання за кордоном, а це через зміну профілю трудової міграції впродовж останніх двох років негативно впливає на величину валютних переказів в країну та зменшує обсяги вкладених інвестицій, що позбавляє країну вагомих важелів впливу для подолання системних кризових явищ і вимагає розроблення напрямів державного регулювання міграційних тенденцій (рис. 6).

Необхідність активного втручання державних структур у перебіг міграційних процесів в Україні є очевидною, проте урядове регулювання міграційних процесів не повинно зводи-

тися лише до заборонних заходів, наслідком яких може бути посилення нелегальної міграції українців і підвищення соціальної напруженості. При цьому міграційна політика має враховувати світовий досвід, який свідчить про отримання користі навіть з еміграції висококваліфікованих спеціалістів, а також передбачати комплекс заходів, спрямованих на створення умов для повернення мігрантів на батьківщину. Для вирішення даної проблеми потрібно розробити єдину стратегію виходу з міграційної кризи і виробити адекватну міграційну політику, яка б охоплювала комплекс політичних, соціально-економічних і правових заходів.

Виходячи із вищезазначеного, слід констатувати, що ситуація, яка склалася в Україні у міграційній сфері, є новим викликом сучасності, від вирішення якої залежить успіх заходів щодо подолання системних кризових явищ в її економіці й перспективи її вступу до ЄС.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Международная миграция достигла рекордной отметки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://blogs.worldbank.org/peoplemove/files/newsrelease_factbook2016_migrationremittances_ru_1.pdf.
2. Peter V. Schaeffer. Directions in Migration Research / Peter V. Schaeffer// Regional Research Frontiers – Springer International Publishing, 2017. – Vol. 1. – Part of the series Advances in Spatial Science. – P. 299–316. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-50547-3_18.
3. International Migrants by Country of Destination, 1960-2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.migrationpolicy.org/programs/data-hub/charts/international-migrants-country-destination-1960-2015?width=1000&height=850&iframe=true>.
4. Звіт Агентства ООН у справах біженців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unhcr.org/56701b969.html>.
5. Офіційний сайт Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Statistics_on_enforcement_of_immigration_legislation.
6. Хан Й. Беженцы побили рекорд Второй мировой / Й. Хан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://podrobnosti.ua/2058390-jogannes-han-v-mire-bolshe-bezhentsev-chem-posle-vtoroj-mirovoj-vojnuy.html>.
7. Nebehay, Stephanie. November deadly for migrants crossing Mediterranean / S. Nebehay [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-iom-idUSKBN13D19V>.
8. Вірц К.А. Вплив міжнародної міграції на вітчизняну економіку / К.А. Вірц, А.К. Коваленко, Г.І. Сотник, А.Є. Гессен // Молодий вчений. – 2016. – № 12(39). – С. 686–689 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://molodyvchenu.in.ua/files/journal/2016/12/163.pdf>.
9. Малиновська О. Міграція в Україні: факти і цифри / О. Малиновська // Міжнародна організація з міграції. Представництво в Україні. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf.
10. Солодько А. Українці просять притулок у ЄС: справді біженці чи економічні мігранти? / А. Солодько, А. Фетісова // CEDOS [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cedos.org.ua/uk/migration/ukraintsi-prosiat-prytulok-u-yes-spravdi-bizhentsi-chy-ekonomichni-migranti>.
11. 65% українців у віці 14–35 років хочуть виїхати за кордон тимчасово або назавжди // Цензор.нет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ua.censor.net.ua/news/387911/65_ukrayintsiv_u_vitsi_1435_rokiv_hochut_vuyihaty_za_kordon_tymchasovo_abo_nazavjdy_opytuvannya.
12. Слободян О. Українські студенти закордоном: скільки та чому? / О. Слободян, Є. Стадний // CEDOS [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu>.
13. Як подолати міграційну кризу // Укроп UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrop-ua.net/publications/world/17616-yak-podolati-migracynu-krizu-7-porad-vd-eksperta.html>.